

Tomaszewski, Jerzy

"Poland and Ukraine. Past and present",
ed. by Peter J. Potichnyj,
Edmonton-Toronto 1980 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 75/2, 355-357

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

miennych, stosunków etnicznych i politycznych, zjawiska gospodarczo-społeczne oraz wierzenia. Prace oparły się głównie na danych archeologicznych, chociaż wyzyskane zostały także źródła pisane, raczej zresztą poprzez istniejące opracowania. Książki zawierają poza tym aneksy materiałowe: katalog stnowisk archeologicznych na Mazowszu wschodnim z podaniem literatury przedmiotu (tu też ich spis wraz z mapą) i analogiczny katalog dla Mazowsza płockiego, a także osobno dla Mazowsza północno-wschodniego. Całość uzupełniają liczne rysunki i mapy. Autorka podejmując dyskusję wielu szczegółowych zagadnień porusza się jednak nieco mniej pewnie w sferze działań historyka, udostępnia mu jednak dużą porcję krytycznie opracowanego materiału archeologicznego.

S. G.

N. M. Nikolskij, *Istoria Russkoj Cerkwi*, wyd. 3, Izdatielstwo Politiczeskoj Litieratury, Moskwa 1983, s. 447.

Jak zdaje się stwierdzać w przedmowie redaktor książki, prof. Gordijenko, kolejnej wydanie „Historii” (ostatnie miało miejsce w 1931 r.) autorstwa znanego badacza dziejów religii (1877—1959) ma na celu wypełnienie luki w historiografii radzieckiej, która nie doczekała się dotąd poważnego opracowania poświęconego historii rosyjskiego kościoła, staroobrzędowców i sekt. Do czasu powstania takiego dzieła, popularnonaukowa publikacja Nikolskiego, jedyny radziecki obszerny i marksistowski zarys tej problematyki, który wyszedł spod pióra dobrego znawcy przedmiotu, pozostanie nadal podstawowym kompendium przeznaczonym dla historyków, studentów oraz cennym podręcznikiem dla agitatorów ateizmu. Tym bardziej, że pod wpływem tej książki „wielu wierzących i niezdecydowanych zrewidowało swój poprzedni pozytywny stosunek do religii i cerkwi” („Przedmowa”, s. 8). Wydanie niniejsze oparto na edycji z 1931 r., ale dokonano istotnych skrótów. Usunięto np. rozdział omawiający Unię Brzeską ze względu na zbyt obszerny wykład poświęcony przymusowemu nawracaniu unitów na prawosławie.

Książka napisana jest efektownym, pełnym temperamentu i mocnych sformułowań stylem. Dla autora ewolucja religii i instytucji religijnych stanowi wyłączenie odbicie uwarunkowań politycznych i ekonomicznych, w których klasy panujące znajdują jeden z instrumentów ucisku mas ludowych. Z tego m.in. powodu oraz wskutek usługowej roli politycznej, którą miała do spełnienia praca Nikolskiego, wybitny znawca tych zagadnień, Igor Smolicz, odmówił jej wartości naukowej. Tym niemniej pomimo bardzo schematycznego ujęcia stanowi „Historia” nie tylko dokument epoki, której ma służyć, ale przy wnikliwej lekturze może dać impuls nowym inspiracjom badawczym. Z iluzji wyrażonej w przedostatnim zdaniu książki — „stworzone przez rewolucję nowe społeczeństwo nie potrzebuje już religii” (s. 435) — musiał sobie przed śmiercią zdać sprawę już sam autor.

Brak indeksów geograficznego i przedmiotowego stanowi poważne utrudnienie w lekturze książki.

K. S.

Poland and Ukraine. Past and Present, edited by Peter J. Potichnyj, The Canadian Institute of Ukrainian Studies, Edmonton—Toronto 1980, s. XIV, 364.

Książka niniejsza jest zbiorem studiów, przedstawionych w 1977 r. na konferencji poświęconej przeszłości i współczesności stosunków polsko-ukraińskich. Już samo sformułowanie tematyki obrad oraz tytuł publikacji wskazują, że referaty

dotyczyły niezmiernie zróżnicowanej problematyki, toteż niemal każdy interesujący się stosunkami polsko-ukraińskimi znajdzie tu coś dla siebie. Książka dzieli się na pięć działów, obejmujących 17 studiów, o dość zróżnicowanej formie oraz charakterze. Dział pierwszy nosi tytuł „Dziedzictwo historii” i składa się z następujących studiów: Ivan Rudnytsky, „Stosunki polsko-ukraińskie: brzemię historii”; Andrzej Kamiński, „Rzeczpospolita polsko-litewska: czy Rzeczpospolita była macochą dla Kozaków i Rusinów?”; Frank E. Sysyn, „Stosunki polsko-ukraińskie w XVII w.: rola świadomości narodowej i konfliktu narodowego w ruchu Chmielnickiego”; Orest Subtelny, „Mazepiści i stanisławowcy: pierwsi emigranci ukraińscy”. Część druga, zatytułowana „Stosunki kulturalne”, zawiera: Józef Łobodowski, „Polskie spojrzenie na polsko-ukraińskie wpływy”; George G. Grabowicz, „Dzieje polsko-ukraińskich stosunków literackich: perspektywa literacka i kulturalna”; Vasyl Markus, „Położenie religijne Ukraińców w Polsce oraz Polaków na Ukrainie”. Pod tytułem „Związki ekonomiczne i kontakty” zamieszczono artykuły dotyczące dość różnych zagadnień: Wołodymyr N. Bandera, „Struktura powiązań gospodarczych między sąsiednimi społeczeństwami w Europie wschodniej”; Georges Monod, „Uwagi o stosunkach polsko-ukraińskich widzianych polskimi oczami”; Borys Lewytskyj, „Współpraca polityczna i kulturalna między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Ukraińską Socjalistyczną Republiką Radziecką”; Roman Szporluk, „Rola prasy w stosunkach polsko-ukraińskich”. Dział czwarty nosi tytuł: „Druga wojna oraz okres następny” i zawiera: Józef Lewandowski, „Polskie piśmiennictwo historyczne o stosunkach polsko-ukraińskich podczas II wojny światowej”; John Basarab, „Powojenne piśmiennictwo w Polsce o stosunkach polsko-ukraińskich 1945—1975”; Yevhen Shtendera, „W poszukiwaniu porozumienia: współpraca między UPA oraz WiN”. Ostatni dział, pod tytułem „Problemy polityczne”, obejmuje: Hugh Seton-Watson, „Polacy, Ukraińcy i Rosjanie”; Jarosław Pelenski, „Rosja, Polska i Ukraina: perspektywy historyczne i polityczne”; Adam Bromke, „Ukraina i Polska w Europie”. Tom uzupełniają zwięzłe informacje o autorach.

Podział na części jest do pewnego stopnia umowny. Problematykę historyczną w rozmaitej mierze rozsiąno we wszystkich działach. Charakterystyczną cechą studiów jest dążenie autorów do ukazania przede wszystkim tego, co łączyło oraz łączy społeczeństwo ukraińskie i polskie, a zarazem krytyczne spojrzenie na historyczne konflikty oraz ich źródła. Podstawowy motyw tych rozważań oddaje doskonale stwierdzenie Rudnytskiego, w związku z oceną stosunków polsko-ukraińskich w XVIII w.: „Odmawiając Ukrainie równego partnerstwa, ewentualnie całkowitej niepodległości, Polska skutecznie wepchnęła lud ukraiński w objęcia Rosji. Swą krótkowzroczną polityką Polska nie tylko wyrządziła wielkie krzywdy Ukrainie, lecz także przygotowała własny upadek” (s. 13). Innymi słowy, autorzy dowodzą, że konflikty polsko-ukraińskie prowadziły do ujemnych następstw dla obydwóch uwikłanych w nie społeczeństw. Podkreślają zarazem w wielu wypadkach, że we wzajemnych stosunkach Polska dysponowała większą siłą oraz możliwościami, a więc przede wszystkim jej polityka wywierała decydujący wpływ na możliwości porozumienia, względnie na konflikty. Nie oznacza to usprawiedliwienia polityków ukraińskich. Ten sam Rudnytsky pisze w innym miejscu: „Było wiele okazji, gdy Ukraińcy zmarnowali szansę kompromisu z Polską” (s. 24).

Wspomniany szkic Rudnytskiego ma charakter syntetycznego spojrzenia na całe tysiąclecie stosunków polsko-ukraińskich, zawiera szereg godnych uwagi spostrzeżeń, lecz także kwestie zasługujące na polemikę przy okazji szczegółowych studiów w przyszłości. Zainteresowani badacze polscy podejmą z pewnością także dyskusję z artykułami dotyczącymi konkretnych kwestii dziejów polsko-ukraińskich. W tym miejscu zamierzam zwrócić uwagę jeszcze na dwa studia dotyczące literatury te-

matu: Lewandowskiego i Basaraba. Obydwa przeglądy mogą być niezmiernie użyteczne dla badaczy tematyki polsko-ukraińskiej, choć nie sądzę, by autorzy w pełni oddali sprawiedliwość niektórym przynajmniej z omawianych publikacji. Znacznie ważniejsze jest jednak co innego. Niezależnie od takiej lub innej oceny wypowiedzianych sądów wynika z tych rozważań, że niezmiernie mało dotychczas zrobiono w dziedzinie badań nad stosunkami polsko-ukraińskimi. Wprawdzie odnotować można niektóre cenne publikacje, lecz nadal są one tylko sporadyczne i wiele zagadnień wymaga wnikliwych studiów.

Sądząc z omawianego tomu, a także z innych ukazujących się poza granicami Polski publikacji, dzieje stosunków polsko-ukraińskich są mało zbadane, także w historiografii światowej. Trudno się temu dziwić, gdyż jest to raczej margines dziejów powszechnych. Problematyka ta natomiast powinna być przedmiotem nieustannego zainteresowania środowisk naukowych w Polsce, gdyż z pewnością w jednej kwestii mają rację autorzy omawianych tu studiów: dla narodu polskiego oraz dla narodu ukraińskiego wzajemne stosunki miały olbrzymie znaczenie w przeszłości, a także dzisiaj nie można ich lekceważyć.

J. T.

Adam Wolff, Ewa Rzetelska-Feleszko, *Mazowieckie nazwy terenowe do końca XVI wieku*, „Prace Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych” nr 37, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982, s. 322.

Książka została oparta na kartotece „Słownika historyczno-geograficznego Mazowsza w średniowieczu”. Pierwszy z autorów zgromadził materiał nazewnictwa i dokonał jego lokalizacji, drugi nadał pracy charakter monografii toponomastycznej. Dwie trzecie objętości publikacji zajął słownik nazw terenowych: pól i ich części, lasów, łąk, młynów, siedlisk, dróg i innych niedużych obiektów terenowych. Pominięte nazwy rzek i jezior wymagają oddzielnego opracowania. Materiał mimo względnej obfitości (3000 obiektów w 2490 hasłach) jest z powodów źródłowych niekompletny w sposób nierównomierny, co uniemożliwia interpretacje geograficzne. Jego opracowanie trzyma się zasad stosowanych w monografiach onomastycznych: znormalizowane odczytanie nazwy, datowane cytaty źródłowe, lokalizacja oraz komentarz etymologiczny umożliwiają zrozumienie nazwy. W dalszej części pracy, po rozpatrzeniu staropolskich regionalnych cech językowych badanego materiału i osobnej charakterystyce nazewnictwa pochodzenia bałtyjskiego, przeprowadzona została szczegółowa analiza nazw od strony słowotwórczej i semantycznej. Na końcu zamieszczono ich wykaz według podziału administracyjnego z XVI w. Nazwy terenowe dostarczając naturalnego kontekstu onomastycznego nazwom miejscowym są świadectwem procesów mikroosadniczych i jako takie budzą zainteresowanie historyka osadnictwa.

S.G.

Jan Malicki, *Mity narodowe. Lechiada*, Polska Akademia Nauk — Oddział w Katowicach. „Prace Komisji Historycznoliterackiej” nr 5, Zakład Narodowy im. Ossolińskich—Wydawnictwo, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1982, s. 137.

Tematem pracy J. Malickiego jest próba odtworzenia przeobrażeń, jakim ulegał mit o Lechu od średniowiecza do drugiej połowy wieku XVIII. Autor szuka w piśmiennictwie tego okresu (kronikach, literaturze pięknej, publicystyce, roman-